

Zoryana Stepanyk

**FEATURES FUNCTIONING OF EXCISE DUTY IN DISTILLERY INDUSTRY OF
NADDNIPRANSKA UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XIX CENTURY**

This article analyzes the peculiarities of the excise tax system on the development distilling industry in Naddnipranska Ukraine on noted period.

Key words: excise, distillation, Naddnipranska Ukraine, Russian Empire, monopoly.

УДК 332.821: 329.15

Оксана Делія

**“...БЫВШИЙ ИМУЩИЙ КЛАСС НЕ МОЖЕТ УДОВЛЕТВОРИТЬ
ПРЕДЪЯВЛЕННЫМ ТРЕБОВАНИЯМ...”: ДО ПРОБЛЕМИ БІЛЬШОВИЦЬКОГО
НАДЗВИЧАЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ**

Із черговою спробою встановлення більшовицького режиму в Україні до постреволюційного громадянського словника увійшов термін “контрибуція”, у контексті надзвичайного оподаткування майнових верств населення. Прийняття декрету про надзвичайне революційне оподаткування давало право владним структурам здійснювати фінансовий тиск на представників буржуазії. Згодом, численні спроти населення, масові письмові оскарження надзвичайного оподаткування, зниження купівельної спроможності карбованця змусили більшовицьку владу відмовитися від контрибуцій. Попри це, більшовицька політика надзвичайного оподаткування у відношенні до внутрішнього ворога залишалася актуальною до 1921 р.

Ключові слова: контрибуція, надзвичайне оподаткування, буржуазія, більшовики, радянська влада.

Чергова спроба утвердження більшовицької політичної системи на українських землях передбачала калькування методів соціалістичного будівництва та нормативно-правової бази, продукуючої російським більшовицьким урядом. Йдеться про декрет Всеросійського центрального виконавчого комітету (далі – ВЦВК) від 30 жовтня 1918 р. “Про надзвичайний революційний податок”. Декрет став останньою спробою ранньобільшовицької влади уникнути фінансової катастрофи шляхом безпосереднього оподаткування. Податок стягувався через розподілення грошових сум в губерніях. На губвиконком покладалася подальша розкладка – між містами, повітами й волостями. Низовим радам, за участю комнезамів, потрібно було зайнятися персональним поділом сум податку. Декрет вводився у дію з моменту його опублікування, уся роботу із розверстки слід було закінчити до 1 грудня, а стягнення здійснити до 15 грудня 1918 р.

Декрет переслідував не стільки фіскальні, скільки політичні цілі. Конфіскація ймовірно збережених буржуазією грошових коштів мала б підірвати її економічне становище. І як наслідок – зміцнити соціальну базу нової влади. Класова спрямованість надзвичайного податку визначалася й умовами оподаткування: від обкладання звільнялися особи, які мали прибуток менше 1500 крб. і не мали грошових запасів. Середні верстви обкладалися невеликими ставками. Російський Наркомфін вважав, що у містах буде залучено до сплати в середньому 6–8 % жителів, на селі – 10–12 %. У селах списки осіб, що підлягали обкладенню, повинні були складати податкові комісії з двох членів волвиконкому та трьох членів комнезаму [1]. Проблема фінансово-податкової політики більшовиків стала предметом наукового пошуку низки вітчизняних та зарубіжних дослідників. Особливо слід відзначити цикл монографічних видань Р. Пайпса, присвячених встановленню та розвитку більшовизму на теренах колишньої Російської імперії. На увагу заслуговують праці російських дослідників Є. Соколова [1] та Н. Харченка [5], у яких подано ґрунтовний аналіз складових більшовицької політики щодо перерозподілу власності та оподаткування. Серед вітчизняних праць останніх років історіографічну цінність має студія В. Ревеґука [2, с. 100–110]. Попри беззаперечну дослідницьке значення зазначених студій та науковий авторитет їх авторів, проблема надзвичайного оподаткування заможних верств населення на українських землях у перші роки встановлення радянської влади висвітлена фрагментарно та потребує спеціальних досліджень.

Метою нашої публікації є аналіз на основі архівних та документальних джерел стрижневих тенденцій податкової політики більшовицької влади в перші роки її існування, зокрема, дослідження, на матеріалах Київської губернії, системи революційного надзвичайного оподаткування соціальної групи “колишніх”. Із черговою спробою встановлення більшовицького

режиму в Україні до словника увійшов термін "контрибуція", у контексті надзвичайного оподаткування майнових верств населення.

На думку дослідників, контрибуція мала низка суттєвих відмінностей від звичайного оподаткування за сукупністю цілей: класово-політичне підґрунтя; спрямованість на послаблення сільськогосподарського капіталу; зумовленість потребами Червоної армії; орієнтація на посилення купівельних позицій карбованця та примушення виробників, які будуть позбавлені обігових коштів, продавати продукти [2, с. 100–110].

Прийняття декрету про надзвичайне революційне оподаткування, а згодом, декрету "Про одноразові надзвичайні революційні податки, які стягуються місцевими радами депутатів" давало право владним структурам здійснювати фінансовий тиск на представників буржуазії, останню це не звільняло від сплати інших численних радянських податків. Слід зазначити, що першій досвід контрибуційних виплат у 10 млн крб. буржуазія Києва отримала у січні 1918 р. Попри тиск і погрози командувача більшовицькими загонами М. Муравйова вдалося зібрати лише 5 млн крб. Тоді також вирішено розділити контрибуцію за окремими групами – цукрозаводчики, банки, домовласники, власники технічних фірм тощо. Так, на банки покладено внесок у розмірі 1 млн крб. (цю суму банки розділили порівну і внесли по 83 тис. крб.). Цукрозаводчики внесли 1,5 млн крб., ці кошти внесло "Всеросійське товариство цукрозаводчиків", яке у свою чергу пропорційно обклало ним окремі цукрові заводи. Крім того, було визначено осіб персонального обкладання: 300 тис. крб. – Бродський, Гальперін і Гепнер; по 100 тис. крб. – Закс, Бабушкін і Берлінер [3].

Декретом Раднаркому УСРР від 14 лютого 1919 р. місцевим радам надане право, виходячи з їх фінансових потреб, замість контрибуцій, накладати одноразові надзвичайні податки, що не змінювало суті питання. При визначенні суми податку ради мали враховувати не лише стан поточних рахунків клієнтів у банках, але і їх капітали. При цьому податки мали сплачуватися лише готівкою та надходити до республіканської скарбниці, а звіди – уже місцевим радам для покриття їх витрат, згідно із затвердженими кошторисами. У лютому 1919 р. майновий стан міста Києва був обкладений черговою контрибуцією у 200 млн крб. З них, група цукрових заводів мала сплатити 20 млн, група комерційних банків – 20 млн крб., група іпотечних банків – 2 млн крб. приватні залізниці – 10 млн крб., особи персональної сплати (Ярошинський, Закс, Манов та ін.) – 18 млн крб. Решта 130 млн розподілася між торговими і промисловими підприємствами, банкірами, фінансистами, купцями, домовласниками, підприємцями тощо. Проте до травня 1919 р. надійшло лише 25 % суми. Серйозні прогалини декрету, непродуманість механізму стягнення податку, дозволяло значній частині оподаткованих осіб уникати виплат. Попри заборону циклом декретів російського радянського уряду репресивних заходів як засобів стягнення податку, фінансові недоїмки змусили радянську владу вдаватися до останніх. Так, у зверненні до громадян "Центральной раскладочной комиссии по чрезвычайному налогу при Киевском губфинотделе" зазначалося, що "...Центральная Комиссия напоминает, что к уклонившимся будет применена высшая мера наказания, и во избежание суровых репрессий предлагает лицам, уклонившимся от внесения налогов по внешним признакам, позаботиться о своевременном внесении такового, т. к. списки уже переданы надлежащим властям на предмет ареста виновных...". Становище зі збору надзвичайного податку в Україні ускладнювалося тим, що в умовах революційного часу об'єктивна оцінка майнового стану платників податку була неможливою та відбувалася за даними 1916–1917 рр. З цього часу, зрозуміло, матеріальний стан майнових верств соціуму значно погіршився: низку підприємств націоналізовано; відсоткові прибутки, які складали статки більшості оподаткованих, було анульовано.

29 квітня 1919 р. Київський виконком скликав абсолютно випадкових представників можновладців пред'явив їм ультимативну вимогу під загрозою кримінальної відповідальності зробити новий перерозподіл контрибуції. За два тижні роботи в умовах "слез, стонів, жалоб, доносів и арестов..." [4, арк. 1зв.], новостворений розподільчий апарат, за висловлюванням його членів прийшов "... к тому тупику, единственного выходом из которого является вопль тысяч истерзанных душ, направленный к догмам общечеловеческой справедливости...". Пропозиції комісії полягали у наступному: "1. В настоящее время отпала возможность распределить и взыскать первых 70 миллионов, ибо железная дорога, банки сахарозаводы перешли в собственность государства; а крупнейшие единицы ускользнули от обложения. Между тем общая сумма контрибуции оставлена без изменения, т.о. на обложенных ранее 130-ю миллионами возложена новая контрибуция 70 млн. 2. Платежеспособность имущего класса за истекшие три месяца резко и катастрофически пала и об имущем классе с начала февраля остается лишь жалкое воспоминание: районные комиссии при обследовании своих участков убедились, что богачи продают свои носильные вещи для утоления голода. 3. Нет надобности останавливаться на полной национализации одних и частичной национализации других предприятий, на непрерывных реквизициях без оплаты, на взятии товаров на учет, на закрытии банков, отсутствии биржи, отсутствии доходов от домов, имений, владений, и предприятий и, наконец, на многочисленных

разгромах квартир, имуществ и предприятий, на поголовном выселении почти на улицу и т.д., и если платежеспособность части бывшего имущего класса в феврале была определена в 130 млн. руб.; то она должна быть ныне во имя самой элементарной справедливости оценена только в долю этой суммы. К тому же необходимо прибавить, что в тех случаях, когда в феврале, можно было подозревать наличие резервов, в настоящее время эти резервы несомненно израсходованы ... 4. Исполком указывает нам что найти надо не "деньги у имен, а имена у денег", т.е. найти тех безответственных лиц, которые не имея официальных дел и предприятий владеют все же большими наличными суммами. Киевская буржуазия рука об руку с исполкомом готовы денно и ночно работать, чтобы выявить этих лиц, но она не может взять на себя обязательства в чуждой ей среде, в сроки от 24 или 48 часов, пользуясь лишь сыском и шпионажем.... И требовать от официальной буржуазии, которая согласно составленным спискам обложения представляется числом всего около 6 тысяч чел., дать исчерпывающий результат, значит, забыть об элементарных требованиях человеческой справедливости" [4, арк. 2].

Розподільча комісія апелювала до владних структур із проханням зменшити суму контрибуції до 130 млн крб. та відтермінувати виплати до трьох-чотирьох тижнів для виявлення "безответственных лиц". До того ж члени комісії пропонували зараховувати частину контрибуції реквізичійними квитанціями за товари, які були безоплатно вилучені радянською владою у торговельних підприємств міста. "Без удовлетворения этих основных положений, бывший имущий класс... не может удовлетворить предъявленным требованиям, а Советская власть вместо столь нужных средств получит лишь столь ненужные ей жертвы" [4, арк. 4].

Згодом, численні спротиви населення, масові письмові оскарження надзвичайного оподаткування, зниження купівельної спроможності карбованця змусили більшовицьку владу відмовитися від контрибуцій. Попри це, більшовицька політика надзвичайного оподаткування по відношенню до внутрішнього ворога залишалася актуальною до 1921 р. [5].

Отже, податкова політика радянської влади мала яскраво виражений політичний та конфіскаційний характер. Окрім економічних цілей, система надзвичайного оподаткування мала на меті зміцнення переваги режиму над значною частиною українського соціуму, декларованій як торжество класової справедливості.

Список використаних джерела

1. Соколов Е. Н. Чрезвычайный революционный налог 1918 года. Идея и практика / Е. Н. Соколов. – Режим доступа: <http://historystudies.org/2012/06/sokolov-e-n-chrezvychajnyj-revolucionnyj-nalog-1918-goda-ideya-i-praktika/>
2. Ревергук В. Я. Фінансові системи України в 1917–1921 роках / В. Я. Ревергук // Історична пам'ять. – 2012. – № 28. – С. 100–110.
3. Как красные бандиты Муравьева залили Киев кровью в январе 1918 года. – Режим доступа: <http://osp-ua.info/analytics/26785-.html>
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1, оп. 1, спр. 68, арк. 1зв. – 4.
5. Харченко К. В. Власть – Имущество – Человек: передел собственности в большевистской России 1917 – начала 1921 гг. / К. Харченко – М.: Русский двор, 2000. – 264 с.

Оксана Делия

"...БЫВШИЙ ИМУЩИЙ КЛАСС НЕ МОЖЕТ УДОВЛЕТВОРИТЬ ПРЕДЪЯВЛЕННЫМ ТРЕБОВАНИЯМ...": К ПРОБЛЕМЕ БОЛЬШЕВИСТСКОГО ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

С очередной попыткой установления большевистского режима в Украине в постреволюционный гражданский словарь вошел военный термин "контрибуция", в контексте чрезвычайного налогообложения имущественных слоев населения. Принятие декрета о чрезвычайном революционном налогообложении давало право властным структурам осуществлять финансовое давление на представителей буржуазии. Впоследствии, многочисленные сопротивление населения, массовые письменные обжалования чрезвычайного налогообложения, снижение покупательной способности рубля заставили большевистскую власть отказаться от контрибуций. Но большевистская политика чрезвычайного налогообложения по отношению к внутреннему врагу оставалась актуальной до 1921 года.

Ключевые слова: контрибуция, чрезвычайное налогообложение, буржуазия, большевики.

Oksana Delia

**"...FORMER PROPERTIED CLASSES CAN NOT MEET THE SUBMISSION OF CLAIMS ...":
THE PROBLEM OF EMERGENCY BOLSHEVIK TAXATION**

With the establishment of the Bolshevik regime in Ukraine in the post-revolutionary civil Dictionary added the term "contribution" in the context of taxing the property of the population. The adoption of the decree on emergency revolutionary taxation gave the right to exercise the power structures of financial pressure on the representatives of the bourgeoisie. Popular opposition, mass complaints of extraordinary taxes, reducing the purchasing power of the monetary unit, forced the government to abandon collecting contribution. Bolshevik policy of emergency tax in relation to the internal enemy was used until 1921.

Key words: contribution, extreme taxation, the bourgeoisie and the Bolsheviks.

УДК 94:371.83

Тетяна Луговська

**ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА РОСІЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ "ДРУГ"
У ЛЬВОВІ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.**

У статті досліджується діяльність ініціативної групи студентів львівського університету, у основному студентів-медиків, у відновленні товариства російських студентів "Друг" на початку 20-х років ХХ ст.

Ключові слова: "Друг", москвофільство, русофільство, освітньо-культурна діяльність, студентське товариство.

У громадсько-політичному житті Західної України вагомий вплив мали організації галицьких русофілів (москвофільство). Це, зокрема, такі культурно-просвітницькі організації, як Руський інститут "Народний дім" у Львові, Львівський Ставропільський Інститут, "Товариство імені М.Качковського", Товариство "Руських дам".

Серед молодіжних організацій досить активно самостійно діяло і співпрацювало з іншими русофільськими об'єднаннями студентське товариство "Друг" у Львові.

Мета статті – висвітлити процес відновлення діяльності студентського товариства "Друг" у Львові.

Історіографія питання є досить обмеженою. Це дослідження Л. Матюшко [2] та Т. Луговської [7].

Основу джерельної бази статті складають матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (далі – ЦДАІЛ України), фонд 506 с.

Наукова новизна статті полягає в тому, що дотепер аналізу характеру та особливостей діяльності студентського об'єднання "Друг" у Львові в українській історіографії практично не здійснювалося.

Спроби відновити товариство російських студентів "Друг" у Львові, яке припинило свою діяльність з початком Першої світової війни за наказом австрійського уряду, припадають на кінець 1921 – першу половину 1922 років [3, арк. 1]. У запрошенні від 10 березня 1922 р. до галицько-російських студентів йшлося про те, що через назрілу необхідність вирішення нагальних питань студентського життя, потрібно 19 березня 1922 р. з'явитися, як делегатам, на збори до Львова за адресою по вул. Краківській, 17 (другий поверх), у приміщення, в якому знаходилося літературно-драматичне товариство "Муза". Запрошення скеровувалося в округи Станіслава, Калуша і Долини з приміткою у жодному разі не відмовитися, обов'язково приїхати та привезти з собою це запрошення. Підписали запрошення від імені правління галицько-російської студентської організації виконувач обов'язки Труш та секретар Луцик. Чи відбулася ця зустріч поки нема підтвердження [4] На сумніви щодо цього вказує записка з поміткою "19 березня 1922 року м. Станіслав" [3, арк. 2], у якій йдеться про те, що делегатів від округи не обрано, час зборів не визначений, порядок денний зборів відсутній.

У розісланому влітку 1922 року запрошенні мала місце друга спроба скликати збори. У його тексті з розпачем повідомлялося про те, що руське студентство у Галичині досі не організоване. Уже вісім років як не виявляє ознак діяльності студентське товариство "Друг", яке до Першої світової війни було центром молодіжного життя. У Львові нема студентського дому, гуртожитку, які існували до війни. Усе це "оновити є крайньою необхідністю" [3, арк.3]. Крім цього є багато інших питань, у яких руське студентство мало б зайняти певну позицію. Це питання вступу руських